

*І.П. Мосіюк,
канд. екон. наук,
І.П. Кудінова,
канд. екон. наук
Національний університет
харчових технологій*

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Розглядаються основні проблеми утворення сільськогосподарських кооперативів. Наводиться характеристика послуг сервісних кооперативів в залежності від форми їх організації.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, кооперація, послуга, агро-торговий дім.

Agrarian economic sector cooperation relation formation blocking main problems are considered. Agricultural service cooperatives non profit activity character substantiation dependably on juridical status of their founders is conducted.

Key words: agricultural cooperation, cooperation, service, agrotrad house.

В останні роки невпинно зростає вага і вплив України на світовому ринку продовольства. Проте нинішній стан розвитку села все ще залишається нестабільним. Селяни, які вирощують високоякісну продукцію для всієї держави та інших країн, водночас не отримують за свою працю належних прибутків. Однією з основних причин є недобробовісна конкуренція та обмежений доступ дрібнотоварних виробників до аграрних ринків. Світовий досвід переконує, що їх об'єднання у обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи дає можливість на рівних конкурувати з великими підприємствами.

Саме тому, у розв'язанні багатьох проблем та усуненні недоліків, що мають місце в аграрному секторі економіки, важливим чинником може стати кооперація, як ефективний напрям у вирішенні внутрішніх суперечностей в розвитку економічної системи. Кооперація на селі є базою для подальшого розвитку інфраструктури аграрного ринку, а також складною соціально-економічною проблемою, що потребує докладання значних зусиль на всіх рівнях управління та формування громадянського суспільства на селі.

Дослідженню цих проблем присвячені праці таких вчених, як М.П. Гриценка, М.Й. Маліка, В.А. Пуліма, П.О. Мосіюка, Р.Я. Корінця, П.Т. Саблука та багатьох інших.

Актуальність проблеми сільськогосподарської кооперації, незважаючи на значні напрацювання теорії і практики в усьому контексті вимагає постійного моніторингу та пошуків радикальних шляхів її розв'язання.

Постановка завдання. Розглянути особливості та проблеми створення сільськогосподарських кооперативів та обґрунтувати шляхи і способи їх розв'язання.

Результати. Багатовіковий світовий і вітчизняний досвід свідчить, що ефективна господарська діяльність різних організаційно-правових структур — виробників сільськогосподарської продукції — можлива лише при достатньому розвитку підприємств виробничої та соціальної інфраструктури. У разі відсутності таких підприємств чи неефективної їх роботи безальтернативним для селян залишається один шлях — самим створити повністю контрольовані кооперативні структури. Через це у світовій практиці широкого розвитку набуло кооперування у сферах, що надають послуги сільськогосподарському виробнику в організації таких процесів як збут і переробка виробленої продукції, матеріально-технічне забезпечення та інші види обслуговування виробництва через створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Це відкриває можливості для створення нової організаційної структури сільського господарства, стимулює процеси самоорганізації сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення для проведення на

кооперативних засадах сільськогосподарських робіт, спільного використання майна, надання технологічних, соціально-побутових та інших послуг.

Розвиток сільськогосподарської кооперації регулюється прийняттям Законами України «Про кооперацію» [1] та «Про сільськогосподарську кооперацію» [2].

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — це кооператив, створений за участю сільськогосподарських товаровиробників для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Його метою має бути самозабезпечення членів — сільськогосподарських товаровиробників агробізнес-послугами, а не одержання прибутку від сторонніх осіб. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 % загального обороту кооперативу. До неприбуткових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів доцільно віднести лише ті, які у своєму статуті ставлять за мету надання послуг своїм членам, а не одержання прибутку; серед своїх членів мають лише сільськогосподарських товаровиробників; обслуговують переважно своїх членів (у межах, визначених Законом); розподіляють кошти, які в звичайних підприємствах можуть мати форму прибутку, між своїми членами пропорційно їхній участі у господарській діяльності кооперативу.

Ми погоджуємося з думкою М.П. Гриценка, що визнання неприбуткового статусу сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу необхідне для формування ставлення до них з боку суспільства, як до унікальних організацій самопомогі сільськогосподарським товаровиробникам. Цей статус стає базисом створення таких умов роботи обслуговуючих кооперативів, які найефективніше сприяють підтримці вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, його захищеності від агресивного ринкового середовища [3].

Неприбутковий характер діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів — це економічна основа для об'єднання передусім дрібних сільськогосподарських товаровиробників для підвищення ефективності й прибутковості їх сільськогосподарського виробництва.

Слід чітко усвідомлювати, що сучасна кооперація — прогресивна форма організації господарської діяльності. За даними Міжнародної кооперативної спілки, у світі нараховується близько 700 млн. кооперативів у різних сферах. Найбільш популярним та дієвим кооперування є саме в аграрному виробництві. Європейські країни через такі формування реалізують понад 60 % усієї виробленої продукції, а першість на континенті належить скандинавським державам 80 %. Кооперативи Японії і Китаю реалізують на внутрішньому та зовнішньому ринках понад 90 % сільськогосподарських товаровиробників [6].

Аналіз сучасного стану сільськогосподарського виробництва показав, що нині склалися певні передумови, які сприяють і стимулюють розвиток сільськогосподарської кооперації. Однією з важливих передумов створення й ефективної діяльності обслуговуючих кооперативів є територіальна концентрація сільськогосподарських товаровиробників, а обов'язковою умовою початку розробки проекту організації кооперативу має бути їхня ініціатива та заінтересованість.

Специфічною характерною рисою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що його члени поєднують в одній особі співвласника кооперативного підприємства і його клієнта. Це має велике стимулююче значення, сприяє орієнтації інтересів учасників кооперативного підприємства.

Фактори, що спонукають сільськогосподарських товаровиробників кооперуватися, можуть бути визначені таким чином: вигода від участі у великих за обсягом ділових операцій, уникнення конкуренції між собою, використання професійного менеджменту; можливість одержувати прибуток не тільки від виробництва, а й від подальших стадій маркетингового ланцюжка «постачання-виробництво-переробка-реалізація»; переваги від координації дій, поділ ризику й одержання ринкової влади; вихід на ринки (в тому числі міжнародні) збуту, постачання і послуг. Одержання таких послуг іншим шляхом, крім кооперації, часто або фізично неможливо, або недоцільно. Ця мета реалізовується без додаткових капітальних

вкладень на основі об'єднання фізичних, матеріальних, фінансових і людських ресурсів у рамках обслуговуючих кооперативів.

Але незважаючи на це в аграрній сфері не спостерігається широкого розвитку кооперативного руху, а навпаки кількість обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів не тільки не збільшується, а навіть скорочується. Тут є багато причин і основні з них такі: невідповідність норм Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» нормам Цивільного і Господарського кодексів України та Закону України «Про кооперацію», що на практиці призводить до значних непорозумінь і створює додаткові перешкоди на шляху організації й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Кооператив може виконувати такі функції, виконання яких неможливе або недоцільне з економічної точки зору в окремому фермерському чи селянському господарстві. У процесі реформування колективних сільськогосподарських підприємств їхні члени одержали майнові паї, на які часто припадали частина млина чи олійні, або автомобіль чи частина трактора, або частина майстерні чи складського приміщення тощо. Саме ці частки можна і треба зараховувати як пайові внески при створенні кооперативу, спільно використовувати майно і майнові комплекси у господарській діяльності. Так само можна використовувати і спеціальні технічні засоби.

Закон України «Про кооперацію» вказує, що «відповідно до завдань і характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи: виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельні, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, освітніми, туристичними, медичними тощо» [1, с.6].

У Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» визначено, що «обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського чи іншого виробництва учасників кооперації. Залежно від виду діяльності вони поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні тощо» [2, с.2].

Виходячи з цього, на практиці формується мережа різних груп сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, членами та одержувачами послуг яких є сільськогосподарські товаровиробники різних форм господарювання, в тому числі і особисті селянські господарства.

Практика створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів показує, що на рівні району оптимальною схемою кооперування сільськогосподарських товаровиробників усіх форм господарювання є інтегрована діяльність різних рівнів кооперативів. Враховуючи категорії сільськогосподарських товаровиробників, які створюють сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, основні напрями, види й обсяги їх господарської діяльності, кооперативи поділяють на три основні групи.

До першої групи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів належать ті, які створені власниками особистих селянських господарств. На практиці такі кооперативи створюються на рівні сільських громад. До їх складу входять представники домогосподарств села або кількох навколишніх сіл. Чисельність членів таких кооперативів дорівнює 1000 і більше. Дані кооперативи — це особливий вид кооперативів, які насамперед виконують соціальну функцію на селі. Переважно такі кооперативи є багатофункціональними, окремі з них надають своїм членам 50—60 і більше видів послуг, основні з них:

- забезпечення матеріально-технічними ресурсами;
- обробіток земельних ділянок, сівба сільськогосподарських культур, догляд за ними і збір урожаю;
- формування товарних партій вирощеної продукції;
- передпродажна підготовка сільськогосподарської продукції, її фасування та реалізація;
- комунальні і інші соціально-побутові послуги.

В окремих регіонах держави поширена діяльність спеціалізованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, власниками яких є членами особистих

селянських господарств. Наприклад, надання послуг своїм членам з утримання пасовищ, заготівлі та реалізації молока та інші.

Враховуючи, що у загальному обсязі виробництва трудомісткої сільськогосподарської продукції — овочів, фруктів, молока та м'яса, частка особистих селянських господарств становить за різними оцінками від 60 до 80 %, то об'єднання в обслуговуючі кооперативи таких виробників відіграє важливу роль у підвищенні економічної ефективності їх господарювання. Крім того, такі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи на селі є чи не єдиним суб'єктом господарської діяльності, який безпосередньо надає селянам агротехнічні та соціально-побутові послуги, враховуючи й ритуальні, і є чи не єдиним ефективно діючим інструментом держави у сфері активізації соціального капіталу на селі для розв'язання проблем формування та побудови ринкової, соціально-побутової інфраструктури — об'єднання дрібних товаровиробників для спільного розв'язання ряду проблем сільського життя, а саме:

- забезпечення своїх господарств необхідними матеріально-технічними ресурсами — паливом, агрохімікатами, кормами, молодняком худоби та птиці, сортовим насінням, розсадою овочевих культур, саджанцями дерев та ін.;

- високотехнічне обслуговування сільськогосподарського виробництва — обробіток земельних ділянок, сівба і обробіток сільськогосподарських культур, збирання врожаю, його первинна обробка та підготовка до реалізації;

- формування товарних партій виробленої продукції та допомога у вигідній її реалізації;

- відродження та розвиток соціальної сфери села;

- навчально-просвітницька робота;

- вирішення питань підвищення продуктивності ведення господарства через впровадження нових технологій, сортів, племінної справи тощо;

- вирішення питань розвитку (розбудови інфраструктури) своєї громади тощо.

До другої групи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів належать кооперативи, які створюються організованою групою товаровиробників — фермерськими господарствами. Такі кооперативи, як правило, об'єднують на рівні району 20—30 фермерських господарств, і, в основному, є спеціалізованими суб'єктами господарювання на селі та значною мірою сприяють розв'язанню соціальних проблем і зниженню соціальної напруги на селі.

До третьої групи належать обслуговуючі кооперативи, які створюються на рівні району, — так звані «агроторгові дома», членами і одержувачами послуг таких кооперативів є великі реформовані сільськогосподарські підприємства всіх форм господарювання, фермерські господарства, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи першої і другої груп. Такі кооперативи практично можуть об'єднувати всіх сільськогосподарських товаровиробників району. Вони в основному є вузько функціональними, надають своїм членам такі основні послуги:

- агротехнічні послуги з обробітку землі, догляду та збирання врожаю (послуги кооперативних машинно-технологічних станцій);

- заготівля, передпродажна підготовка та збут сільськогосподарської продукції;

- забезпечення матеріально-технічними ресурсами;

- первинна переробка сільськогосподарської продукції (помел, консервування, сушіння та інше).

Зазначимо, що розвиток сільськогосподарської кооперації знаходиться у площині економічних інтересів кінцевого споживача — населення України. По-перше, кооперативи забезпечують формування цивілізованого ринку сільськогосподарської продукції з точки зору якості і безпеки харчування. По-друге, розвиток вертикальної інтеграції в кооперативному агробізнесі та поступове витіснення з продовольчого ринку зайвих торгових посередників. По-третє, кооперативи здатні забезпечити формування стабільно функціонуючого продовольчого ринку, оскільки вони не міняють так часто свою спеціалізацію і товарну політику, як це роблять підприємства, орієнтовані на інвесторів [4].

Важливим соціальним аспектом розвитку кооперації є те, що кооперативи особливо при сільських громадах, перетворюються в осередки розвитку демократії і самоврядування у сільській місцевості. Так як демократичне суспільство в нашій країні лише формується, принципово важливою є підтримка ініціативи створення самодіяльних організацій, особливо у сільській місцевості.

Разом з тим, кооперативи сприяють розвитку сільської місцевості. Вони створюють робочі місця, що зменшує сільське безробіття, сприяє зростанню кваліфікації сільських мешканців, підвищує рівень їх матеріального добробуту, знімає соціальну напругу, викликану ринковою трансформацією аграрного сектору. Групові дії сільськогосподарських товаровиробників перешкоджають споживацькому ставленню до природного навколишнього середовища. Відзначимо, що міжнародними принципами кооперації є безперервна освіта і турбота про громаду. Це свідчить про високе соціальне значення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Недарма, в Концепції Державної цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року наголошується, що важливим напрямом розбудови аграрного сектору економіки є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [6].

Висновки. Виходячи з основних принципів кооперації і практичного досвіду діяльності сільськогосподарських кооперативів за умов докорінного реформування в аграрному секторі економіки, можна зробити висновок, що сільськогосподарська кооперація на даному етапі це: вища форма організації сільськогосподарських товаровиробників в цілому; високоорганізована форма взаємодопомоги, взаємовиручки та захисту своїх соціальних і економічних прав і інтересів, а також форма «самооборони» від монополістів та нечесної конкуренції в період розбудови ринкового середовища.

Разом з тим, сільськогосподарський кооператив — єдиний шлях до створення в сільській місцевості здорової соціальної, психологічної атмосфери; вирішення питань соціальної захищеності сільських жителів, і в першу чергу членів кооперативу; спільного вирішення виробничих, соціально-побутових та інших проблем; заходів щодо запобігання забруднення довкілля, розвитку мережі екологічної освіти та інформації; можливості координування своєї діяльності, задоволення потреб людей у групових діях щодо пошуку ефективних механізмів захисту різноманітних інтересів членів кооперативу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про кооперацію». Закони України. — Запоріжжя: Поліграф, 2003, с. 26.
2. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2001. — № 2. — 30 с.
3. Гриценко М.П. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: створення і діяльність. — К., КОАДС, 2005. — 68 с.
4. Малік М.Й. Розвиток сільськогосподарської кооперації в контексті дії Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» // Збірник доповідей секції «Сільськогосподарська дорадча діяльність: механізм, програми, досвід». — 2006. — С. 19—24.
5. Сільськогосподарська кооперація: проблеми, шляхи розв'язання // М.П. Гриценко, М.Й. Малік, В.А. Пулім. Економіка АПК. — К., 2007. — № 1. — С. 51—58.
6. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: Словник-довідник/ Авторський колектив. — Львів: НВФ «Українські технології», 2010. — 160 с.

Мосіюк І.П. — mosiyuk@voliacable.com

Надійшла до редколегії 15.04.2010 р.

*Стаття рекомендована до друку
д-ром екон. наук, проф. Збарським В.К.*